

ЭНГСИЭЛИ

• Нам улуунун хаһыата • 1935 сыл алтынньы 5 күнүгэр төрүттэммитэ •

2000 с.
Балабан ыйын
5
күнэ
оптуорунньук
№ 101 (8791)

ЯПОНИЯНЫ КЫАЙЫ 55 СЫЛЫНАН!

Аан дойду иккис сэринтин ветераннара балабан ыйын 2-3 күнүгүгэр милитаристкай Японияны үтүрүтүү 55 сылын уонна Аан дойду иккис сэринтэ бүшпүтүн бэлэтииллэр. Тыыл, үлэ ветераннара, сэрин кэмин оҕолоро кинилэртэн хаалсыбаттар.

Историяттан абыннахха, Квантунская армия японскай сэринлэр группировкалара, Китайга, ССРС-ка, МНР-га саба түһүргэ аналлааҕа. 1931 сыллаахха Квантунскай уобаласка (Людунскай тумул арыы содуруулата-арҕаа уһугар) тэриллиттэ, Китайы утары агрессивнай дьайыылары 1931 — 37 сылларга, ССРС-ны уонна МНР-ы утары 1938 — 39 сылларга онорбута. 1945 сыллаахха Советскай Сэбилленилээх Күүстэринэн Манчжурскай операцияҕа үтүрүтүллүбүтэ.

Саха сирин ветераннара бу даатаны Харбинга көрсүөхтөрө. Кинилэртэн иккилэрэ 1945 сыллаахха Кыайылы аҕалсыбыттар. Кинилэр советскай босхолооччу буйуннар көмүллүбүт сирдэригэр Саха сирин буорун кутуохтара.

Бу айан Илинги фронт кыттыылаахтарыгар аналлаах итиннэ ветераннар республикатааҕы сэбиэттэрин инициативатынан тэрилиннэ. Ону тэрийэр комитет олоххо киллэрдэ, билиги ветераннарбыт Китайга айаннарын, сылдыһыларын ороскуотун «Хикари» фирма бэйэтигэр ылына. Билиги ветераннарбытыгар аналлаах программа оҕоһу-

луна, памятниктарга, советскай буйуннар көмүллүбүт мизстэлэригэр, кыргыһы хонуларыгар, экскурсияларга сылдыһахтара, Аан дойду иккис сэринтин тиһэх кыргыһыларын кыттыылаахтарын көрсүөхтөрө, официальной приемнарга сылдыһахтара. Уон киһилээх бөлөүгү ветераннар сэбиэттэрин председателэ Анатолий Лаврентьевич Дохтуров сайайар. Бөлөүгү фирма эппиэттээх бэрэстэбиитэлэ Надежда Винокурова уонна тылбаасчыт арыаллыыллар. Делегация сааһа уонна доруобуйаларын туруга толору учуоттанар.

Фронтвиктар кырдыбыттар мэлдьэ суох. Бөлөхтөн саамай эдэрдэрэ 75-тээх, аҕа саастаахтара Александр Семенович 85 саастаах, Федор Николаевич Афанасьев Горнайтан сылдыһар, атын ветераннар үгүстэрэ араас нэһиликтэртэн ыгырылыбыттар, оһон республикабытын барытын көрдөрөллөр.

Сэрин, тыыл, үлэ ветераннара, сэрин кэмин оҕолоро, эһиги оҕолоргутун, сизинэргитин, аймах-билэ дьонноргутун, атастаргытын-додотторгутун Японияны Кыайы 55 сылынан, Аан дойду иккис сэринтэ бүшпүт күнүнэн итинтик-истинтик эбэрдалиибит. Барыгыгыгар дьоллоох-соргулаах олоһу, бары үтүнү, доруобуйаны, үһүн үйэлэнини баҕарабыт.

НАМ УЛУУҔУН ДЬААЛТАТА, ВЕТЕРАННАРЫН СЭБИЭТЭ.

ҮЙЭ ТИҔЭХ ЧУОРААНА

Балабан ыйын 1 күнүгэр Нам 1 №-дээх политехническай орто оскуолатын уонна улуустааҕы гимназия үөрэнээччилэрэ, учууталлара, төрөппүттэрэ, общественность бэрэстэбиитэллэрэ М.К. Аммосов болуосаатыгар пааматынньык иннигэр саҕа үөрэх дьылын аһыллытыгар аналлаах церемонияҕа кытыннылар.

Ус муһуктуу тэн кэккэнэн сибэки дьөрбөтүн тутан турар үөрэнээччилэри, учууталлары уонна төрөппүттэри оскуола уонна гимназия директордара А.П. Попова, В.Н. Попов, СР тас сыһыаннаһыларга министрэ А.В. Мигалкин, улуус дьаһалтатын баһылыгын бастакы солбуйааччы А.А. Бочкарев билии күнүнэн эбэрдалээтилэр. Үөрэхтэригэр, үлэлэригэр ситиһиллэр, олохторугар дьолу-соргуну баҕардылар.

Төһө да быллытырдар, сөрүүкэ-

этэр үөрэх сыла саҕаланар үөрүүлээх күнүгэр саҕа диплом ылан үлэли кэлбит учууталлар, улуустааҕы гимназия психолога Жирков А.С., 1 №-дээх политехническай орто оскуола физкультурна учуутала Черноградская Д.В., ити оскуола учууталлара Тимофеева Н.В. (нуучча тыла, литература), Говорова М.Н. (саха тыла, литературата) эбэрдэ истиг, алгыс алыптаах тылларын долгуйан иһиттилэр.

Ааспыт үйэ тиһэх, саҕа үйэ маннайгы чуораанын Нам 1 №-дээх политехническай орто оскуолатын 11-с «в» кылааһын туйгун үөрэнээччитэ Кайгародов Кэскил, гимназия бастыҥа Атласова Таяна (5 кыл.) чугаарда тыһааттылар.

Үөрэх дьылын аһыга аналлаах линейка кэһиттэн үөрэнээччилэр билии уруогар киирдилэр.
В. СЫРОМЯТНИКОВ

САМААН САЙЫММЫТ БЫИАНА

От

Атырдыах ыйын 31 күнүгүгэр туругунан оттоһун хааһыта. Бастакы колонка — кэбиһиллээх от тоннанан, иккис — былаан-сорудаҕы толоруу бырыһыана.

ҮӨДЭЙ	3640	107,1
1 ХОМУСТААХ	2470	86,7
ПАРТИЗАН	2210	108,9
НИКОЛЬСКАЯ	853	88,9
ХАМАҔАТТА	2840	94,7
2 ХОМУСТААХ	1620	61,1
САЛБАН	1100	84,6
ХАТЫҔ АРЫЫ	4973	134,4
БӨГҮҔ	2345	127,4
МОДУТ	2325	101,1
ХАТЫРЫК	2110	84,4
ТҮБЭ	1186	69,8
КӨБӨКӨН	1428	71,4
АРЫҔ	949	118,6
ФРУНЗЕ	745	104,9
ИСКРА	500	70,4
ТААСТААХ	780	130,0
НАМ селота	1916	98,3
УЛУУС ҮРДҮНЭН	33990	97,1
ТХ предприятиелар	3995	63,1
Көмөлтө хаһай-р	310	56,4
Бааһын. хаһай-р	13975	100,2
Ыаллар	15688	110,9

Бурдук

Атырдыах ыйын 31 күнүгүгэр туругунан «Моду» ГУП 100 гектартан сэлэһинэйи, 110 гектартан дьэһимизни быстарда. Гектартан орто үүнүү 8 центнер, валовой хомуур 80 тонна сэлэһинэй, 88 тонна дьэһимиз.

«Туораах» производственной табаарыстыба 37 гааттан сэлэһинэйи, 67 гааттан дьэһимизни быстарда, үүнүүтэ туһааннааһынан гектартан ортогонунан 6 уонна 4 центнер.

«Сухаһыт» президентскэй бааһынай хаһайыстыбата 137 гааттан сэлэһинэйи, 427 гааттан дьэһимизни асатта, гектартан орто үүнүү туһааннааһынан 7,4 уонна 5,9 центнер.

«Сэргэ» бааһынай хаһайыстыбата 40 гектар сэлэһинэйи, 80 гектар дьэһимизни быстарда, гектартан орто үүнүү 10,5 уонна 8 центнер.

«Үрүйэ» бааһынай хаһайыстыба 50 гектардаах дьэһимизин орто үүнүүтэ 10 центнер.

«Истэр» бааһынай хаһайыстыба 50 гаалаах дьэһимизин орто үүнүүтэ 8 центнергэ тэҥнэстэ.

«Уйбаан» бааһынай хаһайыстыбатын 20 гаалаах сэлэһинэйин орто үүнүүтэ 5 центнер.

«Соттуус» производственной табаарыстыба 10 га дьэһимизтэн 8 центнер орто үүнүүнү хомуйда.

«Сындыс» бааһынай хаһайыстыба 40 гаалаах дьэһимизин орто үүнүүтэ эмиэ 8 центнер.

«Бүтэй иһэ» бааһынай хаһайыстыба 20 гаалаах дьэһимизтэн эмиэ итиччэ центнер орто үүнүүнү хомуйда.

«Нам» УПХ 25 гааттан сэлэһинэйи, 25 гааттан дьэһимизни быстарда, орто үүнүү туһааннааһынан 10 уонна 9,2 центнер.

«Никольская» президентскэй табаарыстыба 85 гааттан сэлэһинэйи, 275 гааттан дьэһимизни хомуйда, гааттан орто үүнүү 9 уонна 8,7 центнер.

«Орион» производственной табаарыстыба 4 га дьэһимизтэн орто үүнүүтэ 10 центнер.

«Кыһа» бааһынай хаһайыстыба 10 гаалаах сэлэһинэйин орто үүнүүтэ 5 центнер.

«Силис» бааһынай хаһайыстыба эмиэ итиччэ иэһинээх сэлэһинэй бааһынаһыттан гатыттан 9 центнер үүнүүнү ылла.

«Сайды» хааччахтаммыт эппиэтинэстээх уопастыба 20 гааттан дьэһимизни, 20 гааттан эбиһи быстарда, үүнүүтэ үгүөрү — гектартан ортогонунан 14-түү центнер.

«Сис» бааһынай хаһайыстыба 7,5 гааттан дьэһимизни, 12,5 гааттан эбиһи асатта, орто үүнүү 12-лии центнер.

«Дьулус» бааһынай хаһайыстыба 10 гаалаах сэлэһинэйтэн орто үүнүүтэ 8 центнер.

Оһон улуус урдүнэн 252 гааттан сэлэһинэйи, 733,5 гааттан дьэһимизни, 72,5 гааттан эбиһи үүнүүтэ хомулуна, орто үүнүү туһааннааһынан 7,9, 7,3 уонна 11,4 центнергэ тэҥнэстэ, валовойунан 201 тонна сэлэһинэй, 537 тонна дьэһимизни, 83 тонна эбиһи бурдугу үүннэрээччилэр суоттарыгар сурулуна.

Эмиэ ити күнүгүгэр оперативнай информациянан туорахтаах культуралар 1058 гектартан хомулуунулар, валовой хомуур 821 т., гааттан орто үүнүү 7,7 ц.

Хортуоппуй

Атырдыах ыйын 31 күнүгүгэр туругунан улууска 9 гааттан хортуоппуй хостонно: «Кэскил» бааһынай хаһайыстыбата 6, «Орто» бааһынай хаһайыстыбата 3 гектары. Кэскиллэргэ үүнүү үчүгэй — гектартан 133 центнер, ортолорго — 80 центнер. Валовойунан 104 тонна иккис килиэп хостонно.

Оҕуруот аһа

Эмиэ ити күнүгүгэр дааннайынан «Кэскил» бааһынай хаһайыстыбата 2,5 гектардаах аһаҕас сиртэн 70 тонна үүнүүнү хомуйда, гектартан орто үүнүү 280 центнер.

Дьэ ити курдук, улууспутугар самаан сайыммыт быйаһын сомсуу салҕаан уонна үгэһинэн бара турар.

2000 сыл бэс ыйын 27 күнүгэр тахсыбыт событиелар маассабай информация средстволарын уонна республика общественноһын болломтотун тас өттүгэр хааллылар. Ити күн РФ Конституционной суута Адыгея, Хотугу Осетия-Алания, Коми, Ингушетия, Баш-

көрөр буоллахтарына, киин туохханньык иннинэ сепаратизм диэн өйдөбүлү кытта тэннин тутар. Киин ыттар туох баар хампаанна-та, республикалар конституцияларын РФ Конституциятыгар сөп түбэһинэрээххэ диэн, «сепаратизмы» утары охсууу луоһуну-

көстөр минеральной уонна айылҕа атын да ресурстарын бас билэлэр уонна айылҕа ресурстарын республикалар нэһилиэнньэлэрин интэриэстэригэр туһаныга улахан ситиһилээхтэр. Итини айылҕа ресурстарын итиэннэ национальной республикалары

айдаах учаастактары туһаныны тохтотуу, сир баайын туһаныны иһин төлөбүр кэмэйин олохтоонун уо. д. а.), федеральной сокуоннары уонна ыйаагы чопчу ис хоһоонунан ситэрэн биэрбитэ. Бүгүн боппуруос ити сөбүлөһиини суох огорууга (аннулирование) уонна РФ айылҕа ресурстарыгар Министерствотын республиканскай территориальной органын, оттон Дальневосточной территориальной уокурукка РФ МПР-ын айылҕа ресурстарыгар Департаментын тэрийии итиэннэ Дальневосточной уокурук субъектарыгар айылҕа ресурстарын дьаһайыы боломуочуйата онно бэриллэрэ көрүллэр. Манньык түбэлтэвэ биргэ дьаһайыы туһунан РФ Конституциятын 72 ыстатыйата кэһиллэр. Дьэ оччорго республика былааһын государственной органнара РФ Конституционной суутугар ити бырааптарын туруулаһыахтара дуо эбэтэр аан дойдутаагы сууттарга.

Бэйэлэрин территорияларыгар айылҕа ресурстарын государство бас билиитин биллэри чааһыгар республикалар конституциялар сөп түбэһиспэттэрин туһунан федеральной структура-лар быһаарыларыгар бу бас билии айылҕа ресурстарыгар атын бас билии көрүлүрүн хааччахтайыллар диэн аргумены тутталлар. Атын өттүттэн сир баайыгар государственной бас билии («Сир баайын туһунан» РФ ФС-нун 1 икки прим ыстатыйата), ойуур ресурстарыгар (РФ ойуурга кодекса) федеральной государственной бас билии, федеральной сокуоннарынан биэргэтиллибиттэр, бас билии атын формаларын хааччахтаабаттар. Манньык өйдөтөр наадалаах, ойууру федеральной бас билии туһунан ойуур туһунан Кодекс ылылларыгар, биэргэнэригэр РФ субъектарын этиилэрэ учуоттамматта. Бу балаһыанна өссө төгүл биэргэтэр, киин кылаабынай сыала айылҕа ресурстарыгар государственной бас билии туораты буолбатах, национальной республикалар нэһилиэнньэлэрин айылҕа ресурстарыттан матарыы, ити ресурстары приватизациялааһынга «остолболоох суолу» босхолоһун буолар.

Федеральной уонна региональной законодательстволарга айылҕа ресурстарын государственной бас билиин биллиниини үчүгү чаччынан бэлиэтиэххэ сөп, тоҕо диэтэххэ, государство бас билиитин быһытынан национальной баайыт-дуолбут, айылҕабыт ресурстары харыстаналлара хааччылынааҕа дии. Өскөтө утарыластааха, ыйыты биэриэххэ сөп: Российской Федерация айылҕатын баараҕай ресурстарын бас билиини Россия онунан хаалларыан ситиһэ сатыыр дуо эбэтэр аан дойдутаагы ТНК (транснациональной корпорацияларга) илиитигэр «сокуоннай бэрээдэгиэнэ» биэриэтин баарар дуо. Өскөтө кэнники сыал ситиһиллэ сатыыр буоллаһына, республикаларга сыһыаннаан киин дьаһылылара өйдөнөллөр.

Өссө 1994 сыллаахха «Сир баайын туһунан» РФ ФС-нун саҥа редакциятын дьүүлэһиигэ Саха Республикага, РФ 18 субъектарыттан кинилэр интэриэстэрин туруулаһарга итэҕэл ылан, сир баайын бас билиигэ манньык формуланы киллэрбитэ: «Российской Федерации кыраныссытын территориятыгар баар сир баайа Российской Федерация уонна РФ субъектарын государственной бас билиитигэр бааллар. Сир баайын учаастактарынан федеральной уонна РФ субъектарын бас билиилэригэр араартаан быһаары сир баайын переченинэн эбэтэр хас биірдии учаастагынан өрүттэр сөбүлэһиллэринэн оҥоһуллар». Ол ээри киин бу формуланы кытаанахтык утарбыта, Ойуур кодексыгар курдук, сир баайа барыта федеральной бас билиигэ хаалыахтаах диэн дьулуһан. Сир баайыгар бас билиигэ икки өйдөбүл 1995-2000 сылларга онунан хаалбыта, ол ээри сир баайыгар бас билиини араартаан быһаары түргэтэбэтэ, «Күндү металлар уонна күндү таастар тустарынан» РФ ФС-нун 2 ыстатыйатыгар төһө да бу хайысха сорох хардылар оҥоһуллубуттары иһин («Күндү металлар уонна күндү таастар сирдэри

бас билии, туһаны уонна дьаһайы боппуруостара РФ уонна РФ субъектарын холбоһуктаах дьаһалталарыгар баар»). Ол ээри манна олоххо киллэри механизма ууруллубатара, көнөрү «Сир баайын туһунан» Федеральной Сокуонга ситэни эра баар.

Билиги көрүүбүтүнэн, айылҕа ресурстары «республика норуотун киминэн да былдымат баайа» буоларынан, киин олоһун, үлэтин хааччыларынан бу баайы ханнык баарар суудайыттан көмүскүөххэ наада, ол иһигэр «сокуоннай» ньымаларынан матарга холонууттан кытта. Өскөтө Саха Республикатын Конституциятыгар уларытылар уонна эбиилэр киирэр түбэлтэлэригэр национальной статуһу биэрэн туран, айылҕа ресурстарыгар государственной бас билии туһунан балаһыаннаһы онунан хаалларыны ситиһиэххэ наада (бүгүн РФ-ка «айылҕа национальной республикалар» диэн өйдөбүл киник дьүүлэһиллэр итиэннэ биллилээх ученайдарынан өйөнүллэр). Общественой интэриэстэри көмүскээһин манньык нуормалара («социализация», «монополизитан көмүскээһин» концепциятынан) сорох дойдудулар конституцияларыгар (Австралия, Бразилия, ГФР уо. д. а.) көрүллүбүттэрэ. Холлобур, ГФР Конституциятын «Социализация» 15 ыстатыйата олохтуур: «Сир, айылҕа баайы уонна производство средстволара уопсайдааһын сыалынан общественной бас билиигэ эбэтэр общественной хаһаайыстыба атын формаларыгар сокуонунан бэриллиэхтэрин сөп...». Атын нуорманан айылҕа ресурстарын национальной статустаан государственной бас билиитин приватизациялааһыны хааччахтааһын (бобуу) уонна кинилэртэн матары республиканскай сокуонунан эбэтэр референдумунан быһаарыллыта буолуон сөп.

Кэнники событиелар көрдөрбүттэринэн, республика интэриэстэрин икки палатаах Государственной Мунньах (Ил Түмэн) практическойдык көмүскүүр кыахтаах уонна көмүскүөхтээх дараны, киин нэһилиэнньэ уонна общественность киэҥ араҕатыгар тирээригэр. Итини кинилэр баастан туран, улуустар таһымнарынан государственной былааһы ууратан туран, республикага олохтоох бэйэни дьаһаныны «революционнайдык» олоххо киллэри быһытыгар майгытыгар оттомноохтук сыһыаннаһыга көрдөрдүлэр, иккиһинэн, СР Прокуратура киллэринитин СР Конституциятыгар уларытылары уонна эбиилэри ылынылар. Ол ээри киинтэн РФ субъектарын биірдиһиллэн уонна бөлөһүнэн «кырбааһыны» саҕалааһын бары доруобай күүстэр түмсүүлэрин, интеллектаарын, общественност, салайааччылар, специалистар дьулуурдарын модьуйар. Билигин, парламентскай каникуллар кэмнэригэр, государственной суверенитет туһунан Декларация ылыныллыбыта 10 сыла туолуон иннинэ, депутаттар быһбардааччыларын кытта көрсүһэллэр, ХХ1 үйэ саҕалаһытыгар республика салгы сайдытын законодательнай базатын хааччыы проблемаларын быһаарсаллар, ол иһигэр республиканскай Конституцияны уларытылары киллэри сытыы проблемаларын. Бу проблемалары дьүүлэһиигэ общественность киэҥ кыттыта, республика интэриэстэрин туруулаһан көмүскээһингэ депутаттар чэпчэки суох үлэлэригэр өйөбүл наада. Оттон Государственной Мунньах (Ил Түмэн) депутаттара айылҕа ресурстарын бас билииттэн аккаастанан СР Конституциятын сиргэ-буорга тэпсини кытта сөбүлэһиэхтэрин кэриэтэ, республика законодательной органын күүһүнэн ыһы ордук достойнайын уонна бочуоттааһын өйдүөхтэрин наада.

Николай КИРИЛЛИН,
«ИЛ» ГРАЖДАНСКОЙ
СОМОДОЛҤУУ
ПАРТИЯТЫН ПРЕДСЕДАТЕЛ.
«ЛиФ на севере»
33 №-рз, 2000 с.

А. ВАСИЛЬЕВ тылабааһа

СУВЕРЕНИТЕТ УОННА АЙЫЛҔА РЕСУРСАЛАРА

Саха Республикатын суверенитетын 10 сылын көрсө

кортостан, Татарстан республикаларын суверенитетке уонна бэйэни быһаарыныга, республиканскай законодательстволар уһугулаан турууларыгар, аан дойдутаагы сыһыаннаһыларга самостоятельноска уонна айылҕа ресурстарын бас билиигэ сыһыаннаах конституцияларын сорох балаһыанналар конституционнойнаа суоһун туһунан быһаарыны таһаарда. Ити күн республика прокуратура законодательной инициатива быһытынан республика суверенитетын туһунан 1 чаас 1 ыстатыйатын уонна республика айылҕа ресурстарын бас билии туһунан 5 ыстатыйаны РФ Конституциятыгар сөп түбэһинэрэн, уларытарга модьуйан, «СР Конституциятыгар уларытылары уонна эбиилэри киллэрэр туһунан» СР Сокуонун бырайыагын киллэрдэ. Итиннээх РФ Конституционной суутун Алтай Республикатыгар 2000 сыл бэс ыйын 7 күнүгэр таһаарыт уурааһар олоһурда. Оттон 2000 сыл бэс ыйын 27 күнүнээҕи РФ Президенин «РФСР уонна РФ Президенин сорох ыйаахтара күүстэрин сүтэригэртин биллэрэр туһунан» 1191 №-дээх Ыйааҕа билиги республикабытыгар сыһыаннаан, итиннээх этиллибиттэри «чопчу ис хоһоонноото».

Ити күн билигин Россия историятыгар унитаризм, эбэтэр сорох политиктар быһааралларынан «имперскай федерацияны» чөлүгэр түһэригэ (Усс А. В. — Красноярскай кыраай Законодательной Мунньаһын председател) памятник даатанан киириэҕэ.

Бары аан дойдутаагы докумуоннарга төрүт олохтоох норуоттар бэйэлэрин дьаһанар бырааптаахтар, ол иһигэр сиргэ уонна айылҕа ресурстарыгар коллективной бырааптаахтар. Атын өттүттэн ылаахха, Российской Федерация Конституцията «Российской Федерацияга суверенитеты илдэ сьылдааччынан уонна былаас сохотох источнигынан киин элбэх нациялаах норуота буолар» (3 ыст.) диэн билинэр эрээри, кэнники событиелар көрдөрбүттэринэн, РФ республикаларын норуоттарын суверенитетын уонна бэйэлэрин быһаарыныларын көтүллэ-эбэт, оннооһор биір государство чэрчитин иһинэн, ол эрээри, холлобур, ХНТ төрүт олохтоох норуоттар бырааптарын Декларациятыгар «государство састаабын иһигэр бэйэни быһаарынара быраап» баарын көрөр пуун баар. Оттон РФ Конституциятын 72 ыстатыйатын биіргэ дьаһайыы туһунан федеральной сокуоннары ылыны механизмынан солбуйбуттар, олоһу уһугулаан туруоруллар уонна РФ субъектарын кытта сөбүлэһинэрбэккэ эрэ быһаччы дьайаллар (76 ыстатыйа) (холлобур, РФ Госдума тыгар билиги республикабыт сохотох депутаттаах, онон уураах ылыныллыгытыгар сабыдыаллыр кыах суох). Олох көрдөрөрүнэн, «суверенитет» диэн өйдөбүлү РФ субъектара уонна киин араастык өйдүүлэр. Өскөтө РФ субъектара ити өйдөбүлгэ самостоятельноһы

нан уонна Россия биір сомоһотун хааччыы сыалынан ытыллар (1999 сыл ахсынныгыттан «Российской Федерация» оннугар «Россия» диэн лексика официальнойдык туттулларын бэлиэтиэххэ наада — Н. К.).

Арааһа РФ-ка бас билиини учараттаах үлэсти кэмэ-кэрдитэ кэллэ быһыылаах. Государство айылҕа ресурстарыттан ураты атын бас билиитэ суоһун кэриэтэ (РФ Мингосимущество тын даанһынан государство бас билиитигэр 30 тыһыынча тиийбэт предприятие баар), билигин приватизация сүрүннэн Россия баараҕай ресурстарын туһага таһаарыга туһайыллыаҕа, оттон ити ресурса ХХ1 үйэҕэ аан дойдуй сайдытыгар быһаарар оруоллаһыаҕа. РФ инникитэ (Россия бары норуоттарын дьылдата) Российской Федерация ити ресурстары — норуот бүтүүнүн баайын-дуолун бэйэтин бас билиитигэр хаалларытыттан тугулу-таннаҕа РФ Конституциятын 9 ыстатыйатын 2 пуунугар сөп түбэһинэрэн, айылҕа ресурстарын чааһынай бас билиигэ, олигархическай структураларга биэриини законодательной хааччыар бэлэмнээр үлэ «туйгунук» барбыта — 1999 сыл ахсынныгытыгар РФ истигэн Государственной Думатыттан ылытыттар. РФ Правительство программатыгар (Г. Греф бэлэмнээбитэ) приватизация уонна государство экономической эйгэттэн туорааһына экономической политика сүрүн хайысхатынан буолар.

Атын өттүттэн ылаахха, Россия былаастаах структураларыттан тахсар Российской государствоны бөөргөтүү туһунан толкуйдааһынар икки кылаабынай сорохтөөхтөрүн өйдүөххэ наада: силовой структуралар көмөлөрүнэн айылҕа ресурстарыгар дьиннээх хаһаайыттары туораты, ити ресурса хаһаайынынан билигин государство — быраап кылаабынай субъектынан — РФ регионнарынан уонна кинилэр государственной былаастарынан сирэйдээн бас билэр, уонна иккиһэ — российской нэһилиэнньэ настырыаннаһын итиэннэ общественность өйүн-саһатын эмиз учараттаах албын суолга киллэри (Российской государство уонна норуот өстөөхтөрүн региональной сепаратистарынан) кинээстэринэн сирэйдээн көрдөрүү, «иккис Чечня» уо. д. а.) уонна Федерация субъектары «кырбааһынга» кинилэр өйөбүллэрин ылыы. Бу аһааһына бастагынан Алтай эдэр Республикага түбэстэ. Республикалар конституцияларын РФ Конституциятыгар сөп түбэһинэрээххэ диэн модьуйуунан атын республикаларга эмиз «счетчик» холбонно.

Дьэ онон РФ национальной республикаларын, уокуруктарын нэһилиэнньэтин кинилэр государственной органынан сирэйдээн нэһилиэнньэлэрин айылҕа ресурстарыттан матарыга былааннаах процесс барар, республикалар, уокуруктар биллэр-

кытта сибээстээх тохтотуллубут ыйаахтар переченинэрэ биэргэртэр.

«Республика айылҕатын ресурстарын дьаһайыга Саха ССР боломуочуйаларын туһунан» РСФСР Президенин Ыйааһынан сибээстээн манньык бэлиэтир наадалаах, Ыйаах экономической эрэ буолбакка, политической суолталаара. Киин республика государственной суверенитетын туһунан Декларацияны эрэ буолбакка, айылҕа ресурстарыгар республика бас билиигэ быраабын биэргэтиигэ 1990 — 91 сылларга ылыммит сокуоннарын де-юре биллимитэ. Ол иһигэр «Сир баайын уонна ону туһаны туһунан» Саха ССР Сокуонун юридическайдык биллимитэ, ити Федерация субъектынан Российской Федерация практикагыгар аан бастаан 1991 сыл алтынны 18 күнүгэр, оттон сагалы редакцияланан 1997 сыл ахсынны 18 күнүгэр ылыныллыбыта.

«Сир баайын туһунан», «Күндү металлар уонна күндү таастар тустарынан» РФ ФС-гар сир баайдаах учаастактары бас билиигэ, туһаныга уонна дьаһайыга РФ субъектара кыттыны ылаалара эрэ мэкитилэнэр («Сир баайын туһунан» Сокуон 1-2, 2 ыстатыйалара, 4 ыстатыйатын 2,7,12,13 пууннара, «Күндү металлар уонна күндү таастар тустарынан» Сокуон 2,12,17 ыстатыйалара), боломуочуйалары үлэсти туһунан Дуоҕабарга уонна сөбүлэһиллэргэ сөп түбэһинэрэн (РФ Конституциятын 11 ыстатыйата) киин чопчу республикаларга боломуочуйаларын биэриитин чааһыгар ыйаах сокуоннары ситэрэн биэрбитэ. Ити балаһыанналар баччаанга диэри үлэлээбиттэрэ. Холлобур, «Күндү металлар уонна күндү таастар тустарынан» ФС 5 ыстатыйатын 3 пуунун раамкагыгар, онуоха сөп түбэһинэрэн, «күндү металлар уонна күндү таастар разведка-ламыйт сорох сирдэрин федеральной фонда резервтигэр киллэри туһунан быһаары РФ субъекты государственной былааһын органынан кытта РФ Президенинэн ылынылар», оттон 277 №-дээх Ыйаах күндү металлаах уонна күндү таастаах сирдэри федеральной суолталаах федеральной фонданы үөскэппэккэ эрэ бас билэргэ, туһанарга уонна айылҕа ресурстарын дьаһайага республикага кыагы биэрбитэ. Билиги билэрбит курдук, бүгүн республика территориятыгар оннук объекттар суохтар. Бу туттулла сьылдыр нуорманы тохтоттоххо, Ньурба улууһугар алмаас уникальной көстүбүт сирэ, «Нежданинскай», «Күчүс» кыһыл көмүстээх сирдэрэ уонна атын да объекттар итиник объекттарынан, холлобур, биллэриллиэхтэрин сөп. СР Правительствотын уонна РФ МПР-ын икки ардыларыгар сөбүлэһинэн Российской Федерация МПР-ын боломуочуйата Госкомгеологияга — ситэриилээх былаас республиканскай органыгар уонна СР Правительствотыгар бэриллибиттэрэ (биэри, сир ба-

Билинги усулбууйаа сокуоннай саастарын туола илик оворол тулалыыр эйгээр сөп түбөсһиһилэрин социальная проблемалара хаһаангытаар да сытыгырхайда. Көрүүтэ-истиитэ суох оворол ахсааннара тосту элбээтэ. Кинилэр дьиз кэргэни уонна аймахтарын кытта сибээстэрэ быстыбыт эбэтэр тыһынаах буоларга уонна дэгиттэр сайдарга наадалаах усулбууйа суодуттан дьизэлэриттэн мэнээк барбыттар.

Чуолаан итинник оворол умна-лааһыһыан, бырадыаага сылдыһыан дьарыктаналлар, чуолаан итинник оворол сокуоннай саастарын туола иликтэр буруйу онорууларыгар биллэр миэстэни ылааллар. Обургу оворол уораллар, испирдээх утахтары куруутун иһэллэр, токсической уонна наркотической веществолары тутталлар. Чуолаан кинилэри буруйу онорооччулар кутуруктарыгар сөрүүллэр, туһаналлар. Ити оро психикатынан уонна өйүн-санаатын уратыларынан быһаарыллар.

Бу сыл 8 ыйыгар ааспыт сыл туһааннаах кэмин кытта тэҥнээтэххэ, сокуоннай саастарын ситэ илик оворолунан оһоһуллубут буруй ахсаана 8-тан 11-гэ тиийдэ. 4-тэн 6-га дылы холобунай буруй оһоһуллубута улахан дыксинниһи үөскэтэр, ити ааспыт сыл туһааннаах кэмин кытта тэҥнээтэххэ, 10-тан 19 киһиэхэ тиийдэ. Сокуоннай саастарын туола илик оворолтон испирдээх утахтары иһээччилэр ахсааннара элбээн иһэр. Сыл бастакы агарыгар итинник 130 түбэлтэ бэлиэтэннэ. Ааспыт сыл бу кэмгэр 72 түбэлтэ бэлиэтэммитэ.

Бу адыас кутталлаах кестүү, оннооһор улахан дьон психикаларынан уонна өйдөрүнэн-санааларынан буккуллар буоллактарына, ычакка үтүө холобуру көрдөрбөт буоллактар. Оҕону биһиги «олох сибэккитэ» «диэн ааттыбыт. Олорбут буруйу онороллор. Салгыы хайдах буолабыт. Биһиги улахтар сорукпут — оро буруйу онорутун туораты, оворолбут криминальной эйгэттэн, кинилэр сабыдыалларыттан тумналарын ситиһи, кинилэр хаһан да суут үлэһиттэрин кытта буруйдаах, су-

ЧӨЛ ОЛОХ МӨРӨННУЧҮ КИМ ДА СОЛБУЙБАМ

уттанааччы быһыытынан көрсүһүө суохтаахтар.

Дьэ маньаха туох ирдэнэрий. Бастатан туран, оро буруйу онорууларын биричинэтин чуолкайдыха. Оро буруйу оноруута тоҕо тахсарый, тоҕо күөрэйэ турарый. Сүүһүнэн биричинэни булуохха сөп. Бэрт арыһах сүрүннэригэр тохтуохха. Бу биричинэлэри мин эрэ билбит буолбатахпын, биллибиттэрэ ыраатта.

Оро буруйу оноруутун бастакы биричинэтэ — дьиз кэргэнгэ уонна аймахтарга бэрдэ суох быһымайгы, төрөппүттэр уонна кинилэри солбуулар чутак дьоннор тыһыны сыйһаннара, болгомтоло, кыһамныһыла суоҕа. Биһиги да улууспуттар «бэрдэ суох ыаллар» бааллара кистэл буолбатах. Итинник ыалларга ийэттэн дуу, аҕаттан дуу биридэстэрэ арыгынан утахтанар, муора уута тобугунан, халлаан уута харбаратынан буолар, олоххо болэмтэ эрэ бэртэр, оҕо куһаҥ, мөкү холобуру көрдөрөллөр. Этиллэрин курдук, «туох барыта көнүл наакастабыла суох быһыыны-майгыны» үөскэтэллэр.

Оро буруйу оноруутун иккис сүрүн бичинэтэ — бу «криминальной романтика» мөкү сабыдыала. Бүгүн, электроника уонна информатика үйэтигэр, оворол көрүүлэригэр уонна өйдөрүгэр-са-

нааларыгар телевидение уонна маассабай информация средстволара олус улахан оруоллаахтар. Оттон телевидениеҕа, маассабай информация средстволарыгар тугу пропагандалыһыларый. Чичик быһыы, күүһүлээһин, хаан, өлөрүү, сирэ суох ытты иирсии, наркомания. Коммунистической эпоха идеалларын кизэр тиби кэнииттэн эдэр ыччат билинги көлүнэтэ атын туох да үчүгэйи иңгэринэр кыабыттан табыста, куһаҥан информацияны иңгэринэр, онтукпут күөх экрантан уонна хаһыат сирэйдэриттэн бомуоһа курдук кутуллар.

Оро буруйу оноруутун үһүс биричинэтэ — «үөрүнэн» сылдыһы. Ити туохха көстөрүө. Оворол бэйэлэрин саастыылактарыттан хаалсыахтарын баарбаттар, сокуоннай сааһын ситэ илик оворол общественларыттан хаалсыахтарын баарбаттар. Үгүс түбэлтэлэргэ буруйу оноруу «үөртэн» хаалсыахха, мин туғанан итэспиний диэн принциптэн таһаарыллар. Бу ордук күлүгэни тибээ, общественнай бэрээдөгү куруубайдык кэһигэ көстөр, итиннэхэ общественны адыас ытыктаабат буолуу, дьону эчэти, баайдарын-дуолларын, малларын-салларын суох оноруу таһаарыллар. Ити хайдах тахсарый. Обургу оворол бөлөхтөрө ох-

суһууну эбэтэр атын общественнай бэрээдэги кэһини көрдөхтөрүнэ, быһаччы кыттыны ылааллар, мин туохпунан итэспиний, бэйэбин көрдөрүүм, дьоруудуу быһыылыһым, атыттар мин туохха кыахтаахпын көрдүннэр, кинилэртэн итэһим суох диэн бэйэтин контуруоламат.

Төрдүс биричинэ — социальная-экономической балаһыаньабыт, олохпут усулбууйата. Реформалар хаамыларыгар Россия бары нэһилиэннэтэ эмискэ дьадайда, Олох таһыма наһаа намтаата. Олох таһымыгар туох да суоҕа, кырымычга улаатан эрэр оҕону буруйу онорууга умса аһыар, кини туох баар уйгуга наадыар. Бу ордук уоруга сыйһаннаах, онно оворол чаастатык кытталлар.

Оворол буруйу онорууларын биричинэтин төһөнү баарар адыахха сөп. Биһиги ити ыйыллыбыт биричинэлэргэ тохтуоһун. Олору туоратарга тугу оноруохха. Итилэри туораты буруйу онорууну суох гымматахпыт да иһин, саатар аччатыа да буоллаҕа. Итинник үлэ ытытыллыбыта, ытытыллар уонна ытытыллыаҕа даһаны.

Хомойуох иһин, биһиги үлэбитигэр итэстэрдээхпит. Сокуоннай саастарын ситэ илик оворол дьаалаларыгар комиссия эһипэтиир секретара суох, комиссия чи-

лиэннэрэ уларыһа-тэлэрийэ, миэстэттэн миэстэҕэ бара-кэлэ туралар, онон толору күүһүнэн көдүүстээхтик үлэлиир кыаҕа суох. Саастарын ситэ иликтэр буруйу онордохторуна обществентан уонна оскуолаттан туора хаһыс хараныан көрүллэллэр. Буруйу онорбут оворол атыттардааҕар чыһа атын сыйһаны эрэйэллэр. Кинилэр ханнык баарар саһаны, саба түһүүлэри, хаһыс сыйһаны ыарыылаахтык ылыналлар, эрэйимуну, тууйулууну билэллэр, онтуларын көрдөрөр кыахтара мэллгир, тоҕо диэтэххэ «үөр» оворолор атыттартан итэстийэхтэрин баарбаттар. Дьэ ол түмүгэр итинник оворол кизэһэнги оскуолаҕа эбэтэр дьизэлэригэр үөрэнэргэ күһэллэллэр. Хомойуох иһин, бу чаччыны педагогтар бары өйдүүр буолбатахтар. Төттөрүтүн баарыахха сөп этэ.

Төрөппүттэр, баһаалыста, оро иитиитигэр болгомтолоохтук сыйһаннаһын. Үөһэ этэн аһарбытым курдук, коммунистической эпоха идеаллара сиргэ-буорга тэпсиллиннэлэр, аны төһөнүбэттэр, олору солбуулар туох да суох, дьэ ол иһин оҕону, ыччаты иитиигэ, кини сайдыытыгар төрөппүт оруола бастакы учураакка турар. Учуутал, итээччи, милиционер даһаны оро төрөппүтү, кини үтүө сабыдыалын солбуулар кыаҕа суох.

Сайынчы каникуллар кэмнэригэр сокуоннай саастарын ситэ илик оворол ортолоругар быраабы кэһини, буруйу онорууну сэрэтэр үлэ инспектордар өттүлэриттэн, личинэй састаап тийбэттинэн мөлтөтүллүбүтүн аһаҕастык этэбин.

Ол эрэри киһи сэнээр да холобурда бааллар: Хатырык нэһилиэтин орто оскуолатыгар учууталлар күстэринэн милиция эдэр доһоттун «Эрэл» тэриэтэ үөскээтэ. Кини кыһамныһынан оскуола директорлара түүнү күмгэ дьисуурустуба олохтонно, кыра кылаастар оворолугар шефский көмөнү онороллор, детсад оворолугар көмөлөһөллөр. Хатырык орто оскуолатын холобурун бары нэһиликтэр батыһахтара диэн бигэ эрэллээхпин.

Ольга ПАВЛОВА,
иһилиэннэ доһоттоһо

Күннэтэ көрөр дьоммут

ДЬ ӨГҮӨР — ПСИХОЛОГ, СУОРОМНЬУУТ

Улууспут хаһыатыгар «Энсийэлигэ» суорумнью, суорумньюнан холбоспут дьоннор туастарынан сөп-сөп тахсыталыыр. Суорумньюнан да холбоспут дьон уһундук дьоллоохтук олороллорун дакаасты сатыыр наада та суох. Оннук ыаллар үгүстэр. Суорумньюһут холботтуур дьонун холбостунар эрэ диэбэккэ, бу дьон бэйэ-бэйэлэригэр сөп түбөсһиһэллэр, тапсыахтарын, өр олоруохтарын сөп диэн толкуйдаан, төбөтүгэр буһаран, сыймайдаан, тылын тиздэр, ол да иһин суорумньюнан холбоспут дьон араһыбыттары истииппин өйдөөбөппүн. Суорумньюһут — психолог буолара чуолкай.

Итинник дьоннортон биридэстэрэ — Егор Дмитриевич Сысолэтин. Кини холботолообут ыала түмүгэ бигэ кытаанах диэххэ наада. Ол ыаллар уһундук, дьоллоохтук, үгүс оворолон-урууланан ньиэр-бааччы олорон, сорохторо хомойуох иһин, олохтон туоралабыттар, сорохторо билигин да бааллар. Егор Дмитриевич бэйэтэ эмий суорумньюнан ыал буолбута. Горнай Атамайыгар кийит барбыт эдьийэ — Мокрошупова Александра Даниловна Атамайга ферма биригэдириинэн үлэли сылдыар кыһы — Маайаны быраатыгар Дьөгүөргэ сыбааттаан сүүрбүгэ-көппүтэ. Дьөгүөр бэйэтэ эмий Атамайга барыталы сылдыбыта. Дьөгүөр дьолугар Маайа уолу сөбүлэбитэ, холбоһорго сөбүлэспитэ. Соторутаарыта Маайалыын холбоспуттара 50 сылын — кыһыл көмүс сыбаайаны нэһилиэк дьоно бары үөрүүнэн бэлиэтээбиппит. Хомойуох иһин, Маайата орто доһудтан араһыбыта номноу биер сылын аһан эрэр. Ол туһунан кыыстара Диана Егоровна ахтан

аһарбытын хаһыаттан аахпыккыт.

Билигин Егор Дмитриевич ыаллары хайдах холботолообутун бэйэтэ кэпсээбитин билсин.

— Салбанга биригэдирибин. Ити сэрни кэнииттэн тутта кэриэтэ 1946 — 47 сылларга этэ. Ыанньыксыт тиийбэт, иэдээн. Итиннэ солбук, манна солбук. Ити кэмгэ Уус-Алдантан көһүргээн хас да сиринэн ыанньыксыт кыргыттар кыстаан олороллоро. Арай туран биридэ Винокуров Василий Игнаевич аа-дьуо «кэргэнне булан кулу» диэн хаайда. Вастакы кэргэнэ — Алексеев Николай балта өлбүтүн кэһнэ. Онно дьэ Ваһылайга тылбын биэрэн, Атамайга тиийэн, Арыһыананы кэпсэтиим. Ону сөбүлэстэ. Дьэ бастакы суорумньюм табылыһына, дьонум ыал буоллулар. Арыһыана билигин Хамаҕаттара баар. Элбэх оворолоохтор, сизэнэрдээхтэр, хос сизэнэрдээхтэр.

Иккис суорумньюлааһыным Колесов Петр Дмитриевич диэн киһиэхэ. Аллараа Кыанаанга хоно сыттаһына, Бүөтүр куораттан балыһаттан тахсыбыт, бэйэтэ Горнай Атамайыгар олохтоох уол. Дьэ онно Салбан икки кыһыны Улуу Сыйыга олорон, Таастаахха ыһаахха ааспыттарын көрбүтүм. Биридэстэрэ кытархай хааннаах, атына кубарай этилэр. Миэхэ ол кытархай хааннааһын кэпсэт эрэ диэтэ. Ол кыыс ити билигин Новгородов Володя кэргэнэ этэ, биридэстэрэ Канаев Олексей кыһа Мотя. Дьэ туран Салбанга тахсан, Бүөтүргэ эттим, «Ити Олексейдөөх кыыстарын кэргэн ыл, ону кэпсэтиим». Киним саараан баран, чэ син диэтэ. Мин Мотяга: «Хотуой, ити Куолаһан үчүтэй уол, кэргэн таһыс. Дьолун буолуо» эһин диэн

хаайдым. Вастакы күн тугу да эппэтэ. Уолум аны туран сөбүлэбит: «Хайа туох диэтэ» диэн ыксатыы бөбөтө. Иккис күммэр Мотяны күргүйдэтим: «Сөбүлэһэргин, сөбүлэспэккин этэн кэбиспэккэ, тоҕо дьону эрэйдиһин. Чэ ээх дуу, эс дуу диэ» диэн. Кыыс «дьонум билиэхтэрэ» диэтэ. Мин Олексейгэ киирэн: «Дьэ Куолаһан Бүөтүр диэн уол эһиги кыыскытын ыйыттарар, туох диигит» диэн эпиппэр: «Ээ, ол Куолаһантара отой билбэт дьону, оттон эн туох дьонун кэпсээн кулу» диэн быһыта баттаата. Мин уолум дьонун уу тэстибэттинэн хайраатым, Олексей «ыык» диэтэ, эмээхсинэ үөрэ түстэ. Бүөтүрүм туга да суох. Вэйэм эт, арыгы таһааран, ити оскуола дьизгэ аһаан, холботолоно кэбисгит. Билэргит курдук, Мотя Герой-ийэ. Олус үчүгэйдик олоруттара, Мотяны ырахан ыарыы ылан барбыта.

Бээрэ үсүһүм. Ээ, үсүһүм ити Володя Новгородов. Таастаахха Тонус Мэхээлэлиин сылдыһа аһата олороллор. Володя 17-лээх уол. Больницкай Григорий диэн ветеринарды онно тиийэн, «дьэ бу үтүө уолга кэргэнне булан биэрэххэ» диэн кэпсэтибит. Таастаах Даркылааһыттан уолбутун илдэ, арыгылаахтойдоох Салбан Ньэгэдэийигэр (ити Оксүүн аҕатын Харлампьев Гаврил Алексеевич этэр) үһүн тиийдибит. Оксүүн Адырысы ойдо Барыскыйдыын ыанньыксыттар. Тиийбиппит Матырыас дьизгэ баар. Оксүүн хотончо эбит. Биһиги Барыскыйынан Оксүүнү ыһыртаран ылыбыт. «Дьэ манньк уол бу баар, эйигин кэпсэтэ кэлибит, дьэ, туох диигин» диэн ыктым. Оксүүн бастаан «эрдэ эппэтэхит, тугун ыксалай» эһин диэмэхтээн баран сөбүлэстэ. Үөрөкөтө оворолбутун холбоон аһаатыбыт. Дьэ, ноһоо, куһаҥан ыаллар дуо. Салбан систэриттэн биридэстэрэ буолбат дуо.

Аны туран Салбан ыһааҕар горнайдар куруук кэллэлэр. Биер оннук ыһаахха Куолаһан Бүөтүр балта Балбаара кэлбит.

Ону көрөн, Иһэй сөбүлээн, сүрүгэ тэппит. «Дабаай, ити кыһы миэхэ кэргэн кэпсэт» диэтэ. Кыыс Горнайга Икки Күөл диэн сиргэ сайылаан олоро. Аҕатынаан Байахсын Миитэрдийин уонна эбэттинэн.

Мин убайынан Бүөтүрүнэн кэпсэтинэрэн, сөбүлэһиннэрдибит. Иһэйбитин астаан-үөллээн, илдэ баран холбоон кэлбитим. Соторутаарыта Балбаара туһунан Кырбаһаанкын Дьөгүөр суруйбут этэ. Ити кэнииттэн Манчаарыны Көһөүлгө ыанньыксытты олорон кыыска сыһыттан холбообутум. Маайатынаан бэртээхэй диэн бэйэлээхтик олорон, Кэбээийгэ кэспүттэрэ. Бу кэһини өлбүт сураһын истибитим.

1946 сыллаахха сэрйиттэн түөһэ бүтүнүү уордан, мэтээл киһи Винокуров Афанасий Саввич «кэргэнне бул» диэн хаайда. Мин эмий Горнай диэки көрдүм. Онно Улуу Сыйыттан балтараа көс ыраах Сулуйбут диэн күөллээх учаастактан Прокопьева Аграфена Павловнаны кэпсэтэн, киһини илдэн көрдөрөн, сөбүлэһэн холбоспуттара. Кинилэри холбуурбар Данилов Корнил диэн киһи улаханлык көмөлөспүтэ.

Ити холботолообут ыалларынан астынабын. Суорумньюнан холбоһон олорон дьоннор, мин санаабыр, ити арыһах кэм иһигэр үгкүүгэ, концерка, ханнык эрэ бырааһынньыкка билсээт, уот-татака буола «таптаһан» холбоспут дьоннооһор олохторо чинг, олохтоох буолар эбит. Ити уот татакайынан холбоспуттар өр буолбакка, араһыбыт сурахтара иһиллээччи.

Дьэ итинник Егор Дмитриевич Сысолэтин кэпсээнэ. Киһини толкуйдатар ғына этэр эбээт ити кырдыаһас.

Макар ЖИРКОВ,
Салбан

Дууһаларынан кырдыбаттар 102 СААСТААХ БЕЛЬГИКА ДЕПУТАТЫНАН ТАЛЫЛЛЫАН БАҒАРАР

102 саастаах бельгийка Натали ван Лоок дойдуга алтынныга ытытыллар олохтоох былаас органныгар быыбардарга баллотировкалар санаалаах.

Уһун үйэлээх эмээхсин этэринэн, кини коммуна эһипэтигэр (муниципальная былаас органа) туох-ханнык иннинэ сааһырыт дьоннор интэриэстэрин көмүскүүр баһалаах. «Дьэ кырдык, сорох быыбардааччылар мин саасын биллэхтэринэ, күлсүөхтэрэ, — диэн эттэ Натали Ван Лоок журналисттарга. — Ол эрэри самай кылаабынаа, мин саныырбынан, кырдыаһастары эмий истииэххэ диэн этэбин».

Уһун үйэлээх эмээхсин аатын быыбардарга партией кандидаттар испийһектэригэр бочуоттаах сэттис нүөмэринэн киллэрибит «Муниципальная интэриэстэр» партия Н. ван Лоок быыбардары этэннэ аһарга куһаҥна суох шанстаах.

«Кини туйгун доруобуулаах, өйдөөх, коммуникабельнай уонна туһааннаах транспорт уонна истэр аппарат көмөтүнэн коммуна эһипэтигэр бэйэтигэр лаппа эдэр коллегаларын кытта тэбис тэһнэ үлэлиир кыахтаах», — диэн партия лидерэ Эрик Морис эрэннэрдэ.

Буолаары турар быыбардарга Н. ван Лоок быыбардарга кыттыта кини оловор политической олоххо кыттыыга бастакы холонуу буолар.

1 нүөмүрдээх ДЬЫАЛА

1997 сылга Саха Республикатын Государственной Мунньарын (Ил Түмэн) быыбарыгар депутатка кандидат, СР ИДМ баһаарынай сулууспатын управлениетин начальнига И. Я. Готовцев бэйэтин программатыгар Хатырыкка баһаарынай чааһы аһар туһунан киллэрбитэ.

Быыбарга төһө да кыайтарбытын иһин, киһи ити программатын олоххо киллэрэн, 1999 сүл от ыйыгар Хатырыкка 116 №-дээх баһаарынай чааһы аһар туһунан бирикээһи таһаарбыта.

Сорох депутатка кандидаттар бэйэлэрин программаларын «өскөтүн талылыннахпытна» диэн этээччилэр.

Онон Хатырыкка баһаарынай чаас аһыллыбыта. Киниэхэ Хатырык, Модут, Түбэ нэһиликтэрэ киирэллэр.

Баһаарынай чаас начальнигынан Попов Александр Николаевич аняммыта. Профилактиккай үлэҕэ инструктор — Обутов Георгий Павлович. Барыта 5 суоппар, 5 караул начальниктара аняммытара. Онон барыта 12 киһилээх баһаарынай чаас тэриллэн, сылтан ордук кэмгэ үлэлээн, бөөрөгөөтө, уопутурда.

Баһаарынынныктар ортолоругар уопуттаах суоппардар Марков Н. А., Попов С. А., Собакин А. П. бааллар. Төһө да сылтан ордук эрэ үлэлээтэллэр өрүү сэргэх, бэлэм олозор баһаарынынныктар 3 ыалга баһаар тахса сыспыт түбэлтэтин, Хатырыкка начальнай оскуола умайа сыспытын кэмгэр кэлэн умуруордулар. Быйыл сайын Петров А. Ф. Ник. олбурун иһигэр үс кэбинилээх от умайан, чугастаагы хотонго, дьизэ суоһуур кутталламмытын умуруордулар.

Модукка, Хатырыкка тыага 3 баһаар көрдүгөннэрин умуруорууну хааччыйдылар.

Итини таһынан баһаарынай чаас үлэһиттэрэ ыаллары, төрилтэлэри кэрийэн, сүүрэн-көтөн, уоттан сэрэхтээх буолууга сэрэтэр үлэни ыыталлар, предписание суруйаллар. Ити олус туһалаах.

Бэйэлэрин билиилэрин үрдэтинэллэр. Икки киһини Нерюнгри куоракка үөрэххэ ыыттылар. Чаас начальнига Попов Г. П. Дьокуускайга биэр ыйдах курска үөрэнэн табыста.

Коллективка бэрээдэк кытаанахтык тутуһулар. Техникалара диэн АЦ (ЗИЛ — 130) биэр эрэ массынаалаахтар.

Кыһынын ууну уу тийэйэр массына хааччыйар. Сайынын водопроводтан холбоон, гидроқыраан ЖКХ специалистара оңорон, ууну түргэнник хачайдыыр усулуобуйа тэрилиннэ. Ити олус үчүгэй.

Уопсайынан Хатырыкка баһаарынай чаас аһыллыбыта улахан туһалаах уонна махталлаах дьыала. Урукку өттүгэр баһаар буолларына Намтан кэлэн умуруоруу хойутуур да түбэлтэтэ тахса мэлдьэх буолбатах.

Баһаар — дьон олоһор саамай кутталлаах түбэлтэ. Элбэх материалнай хоромньу тахсар. Дьэ ол иһин 1 №-дээх дьыала буоллаҕа.

Чаас начальнига Попов А. Н. балаһыанньа туругун хас нэдиэлэ ахсын олохтоох дьаһалта салалтатыгар хас планерка ахсын иһитиннэрэр бэрээдэгэ олохтонно. Итиннээх сөптөөх дьаһаллар ылыллан иһэллэр.

Баһаартан сэрэхтээх буолууга өрүү болдомто уурулара, сэргэх буолуу — олохпут ирдэбилэ.

Николай СИВЦЕВ,
РФ Журналистарын Союһун чилиэнэ.
Хатырык

История страницара

НАГАСАКИГА АТОМНАЙ ТРАГЕДИЯ КЭМЭ ЧУОЛКАЙДАНАР

Американскай атомнай буюмба Нагасакига 1945 сүл атырдыах ыйын 9 күнүгэр олохтоох бириэмэнэн 10ч. 52 мүн. бырабыллыбыта, 11ч. 02 мүн. официальнойдык аабылларын курдук буолбакка. Мань нагасакаскай муоратаагы метеорологическай сулууспа отставной сотрудниктара бигэргэтэллэр.

Кинилэр ити сулууспа регистрациятагыр сизгэнэллэр, ол күн 10ч. 52мүн. куорат үрдүнөн салгын баттааһына эмискэ үрдээбитэ. Кинилэр этэллэринэн, баттааһын наһаа үрдээһинэ атомнай дэлби тэбиини кытта сибээстээх.

Метеостанция ити уонна да атын кэтээн көрүүлэрин түмүктэрин, станция дэлби тэби тахсыбыт сириттэн 4 км сиргэ баара, американецтар 1945 сыллаахха конфискациялаабыттара уонна Японияга 1976 сыллаахха

төннөрбүттэрэ.

Отгон Нагасаки куорат былаастара дэлби тэби бириэмэтин 11:02 диэн официальнойдык быһаарбыттара. Ити сыһынаралары куорат чаһылары көрдөрбүттэрэ, стрелкалара дэлби тэби кэмгэр тохтообуттара. Атомнай буюмба куоракка түспүтүн туһунан 11:00 кэнниттэн дэлби тэби кэнниттэн тыһынаах ордурут олохтоохтор эппиттэрэ.

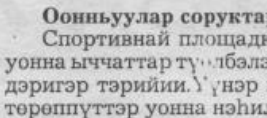
Ити кэмтэн ыла чуолаан ити чааска Нагасакига атомнай атаака сиртибэлэрин кэриэстэригэр церемония сыл аайы ыытыллар, ити атаака 74 тыһыынча кэригэ киһи оловун илдьэ барбыта.

Американецтар Нагасакига атомнай буюмбаны Хиросима атомнай буюмбалааһына түбэспитэ үс күн ааспытын кэннэ быраһыттар.

Бэчээкэ А. ВАСИЛЬЕВ
бэлэмнээтэ

Оҕо саас уонна оҕо спордун сыла

«БИНИГИ ДОРУОБУЙА ТУҢУГАР» — ДИЭН ОБОЛОР УОННА ЫЧЧАТТАР ТҮӨЛБЭЛЭРИНЭН ХАМСААҢЫННАРЫН РЕСПУБЛИКАТААҒЫ ООҢЬУУЛАРЫН БАЛАҢЫАННАТА

Ооньуулар сорукутара:
Спортивной площадкалары санардан оңоруу, оҕолор уонна ыччаттар түөлбөлөрүнэн ооньууларын олозор сирдэригэр тэрийии. Үүнэр ыччат доруобуйата түспүтүгэр төрөппүттэр уонна нэһиликтиннэ интэриэстэрин тардыы.

Кыттааччылар:
Түөлбө командатыгар 12 — 16 саастаах 10 оҕо киирэр (1988, 1987, 1986, 1985, 1984 сс. уоллаах кыыс). Нэһиликтэр ооньууларыгар 5 командаттан итэрэһэ суох кыттыахтаах.

Программа:
«Тири мээчик» команда састаабыгар 5 ооньуоччу кыттар, атыттар саппааска. Күрэхтэһии ортотугар 5 мүнүүтэ тохтобуллаах 40 мүнүүтэ ыытыллар.

«Көмүс шайба» команда бары чилиэннэрэ кытталара көңүллэнэр. Ооньуу күһүн-саас хоккей коробкатыгар ыытыллар (коробка кээмэйэ кыра). Ооньуу 3 төгүл 10-нуу мүнүүтэ 5-тии мүнүүтэ сыннааланнаах ыытыллар. Ханкыта да суох ооньуоһун көңүллэнэр. Шайба онугар кыра мээчиги туһаныахха сөп.

Волейбол
Кыргыттар кытталлар. Ооньуу волейбольнай площадкага 24-түү мүнүүтэлээх 3 партианан ыытыллар. 8 мүнүүтэ кэнииттэн площадка атастаһыллар.

Лапта
Ооньууга команда чилиэннэрэ бары кытталлар. Лапта 30 мүнүүтэ устатыгар ыытыллар. Тэҥниһи түбэлтэтигэр 5 мүнүүтэ эбии бэрлэлэр.

Стритбол
Командага 3 уол кыттар, 2 саппаас. Кинилэр баскетбольнай площадкага 1 кольцога 15-тии мүнүүтэлээх 2 периодка күрэхтэһэллэр. Кыргыттар 10-нуу мүнүүтэлээх 2 периодка ооньуулар. Ортотугар 5 мүнүүтэлээх сыннаалан бэрлэлэр.

Эстафета
800 м дистанция 8 этабынан ыытыллар. 1 этап (уол) — 40 м баскетбол мээчигин тэйтэн сүүрэр. 2 этап (кыыс) — 40 м скакалкалаах сүүрүү. Икки хардыга скакалка биридэ эргийэр. 3 этап (уол) — 50 м футбол мээчигин атааһын тэбэн сүүрүү. 4 этап (кыыс) — 40 м (кыыс) футбол мээчигин илиитигэр тутан илдьэн 5-с этапка биэрэр. 5 этап (уол) — 30 м атаагар мөһөччүгү, куулу кэтэр. 6 этап (кыыс) — 40 м дистанция устатыгар араас предметтэр ууруллубуттары биэдэрэҕэ хомуйан дистанциятын түмүктүүр. 7 этап (кыыс) — 50 м биэдэрэлээх кыыс этап ортотугар дылы сүүрэн тийэн биэдэрэтигэр баар предметтэри сөкүүр уонна биэдэрэтин илдьэ этап сағаланар сиригэр төттөрү сүүрэн баран, төннөн предметтэри хомуйан 8 этапка биэрэр. 8 этап (уол) — 100 м велосипед. 9 этап (кыыс) — 200 м көнө сүүрүү. 10 этап (уол) — 200 м көнө сүүрүү. Эстафета кыттааччылары этаптарынан палочканы биэрэллэр. Финиш стартыр сиргэ баар.

Канаты тардыһыы
Команда бары чилиэттэрэ кытталлар. Команда эмблемэлээх, былаахтаах, формалаах буолуохтаах. Улууларга, нэһиликтэргэ бастаабыт түөлбөлөрүнэн командалар көрдөрүүлэрэ 2000 с. ахсынны 1 күнүн ааспакка СР ыччат дьыалаларыгар Министрствотыгар түһэриллэр.

Нағараадалааһын
Бастаабыт уонна бириэстээх миэстэлээх командалары кубоктар, оҕолор сыннааланнарын тэрийиигэ бастыг туу иһин СР ыччат дьыалаларыгар Министрствотын анал бириэстэрэ күүтэллэр.

ФКС уонна туризм комитетта

ИДЬУО ИНИТИННЭРЭР

«Кэнкэмэ» экологическай паарка «Хотойук» лаабырытан 8232 солк. суумалаах рация, аккумулятор иитэр тэрил, адаптор сүппүттэрин туһунан биллэрбиттэрэ. Граф Бизэргин мағарһынын ааспыт нэдиэлэҕэ икки төгүл халааннар араас табаардары ылыттылар. Бэрэбиэскэ ыытыллар. Атырдыах ыйын 28 күнүгэр г. Чупров Альберт Иванович бириг арыгыласпыт Алексеевы быһаһынан аһыбыт. Арыгыны сокуоннайа суох атылыгырын иһин Хатырык с. олохтооҕо Слепцов Илья Галиновичтан 19 бытыылка водка былдьанна, административнай боротокуол толорулунна. 1 №-дээх поска гр. Турантаева Ольга Александровна 24 бытыылка водканы сокуоннайа суох илдьэн иһэрэ былдьанна. Хатырык селотугтан гражданика Д. кинини икки уол күүһүлээбиттэрин туһунан сайабыллыаннаһа киирбитэ. Бэрэбиэскэ ыытыллар. Хамааттааҕа массыналар харсыһыларын түмүгэр биэр водителэ өллө.

55 киһи арыгылаан, 12 киһи кыра күлүгэнистибэни оңорон түбэстилэр.

ГИБДД линиятыннан 49 боротокуол толорулунна, ол иһигэр 12 — уруулга итирик олозор суоппардарга, 16 транспорт штрафстоянкага туруорулунна, техкөрүүнү барбатах 6 транспортан госнүөмүрдэрэ уһулунна. Көңүлэ суох икки булт саата былдьанна.

ҮӨРЭХ ДЬЫЛА САБАЛАННА. УУЛУССАЛАРГА, СУОЛЛАРГА ОҕО АЙМАХ ҮКСЭЭТЭ. ТРАНСПОРДААХ ДЬОН! УРАТЫ СЭРЭХТЭЭХ БУОЛУН! НЭНИЛИЭННЭЛЭЭХ ПУУННАРГА ТҮРГЭННИК СЫЛДЬЫМАН!

БИЛЭЭРИИЛЭЭР РЕКЛАМА

Продаем холодильник «Саратов» б/у в хорошем состоянии. Возможен бартер. Телефон посредника 21-2-13 в любое время.

Покупаю мужские унты 36-го размера. Тел. 21-9-38 в любое время.

Считать недействительным утерянное водительское удостоверение сер. АВГ № 089857, выданное ГАИ г. Якутска 30.05.86 г. на имя Потапова Иннокентия Петровича.

Срочно продаю частный приватизированный дом с жилплощадью 96 кв.м., с центральным отоплением гараж, огород, придворные постройки и рядом газ. Возможно варианты. Обращаться по тел. 22-8-86.

Срочно продаются: а/м «Нива» 2121 1982 г.вып., цвет белый за 20 тыс. руб. Торгу уместен.

Мотоцикл «Урал» в аварийном состоянии за 4 тыс. руб. Торгу уместен.

Пианино, цвет черный за 3 тыс. руб. Обращаться по адресу: ул. Ч.-Винокурова 1, кв. 1. Тел. 22-7-06.

Нам селотугар 8 х 12 тутулла турар буруус дьиз атылланар. Кырыһыалаах, холоудаалаах, үрдүн, муостатын маһа баар, гаас чугас. Билсигэр телефон 23-5-18.

УВАЖАЕМЫЕ РОДИТЕЛИ!
С 1 сентября по 30 октября 2000 г. проводится льготное страхование школьников от несчастных случаев во время учебного года.

Срок страхования: с 1 сентября 2000 г. по 31 августа 2001 г.
Страховая сумма: Не менее 1000 рублей.
Страховой взнос: 8 рублей от 1000 рублей.

Намский филиал НСК «Росгосстрах-Аргыс» оформляет технические паспорта на жилые дома оплата 246 руб. 82 коп.

Намский филиал НСК «Росгосстрах-Аргыс» проводит розыгрышный договор, «Золотой полис», от несчастного случая с 1 по 30 сентября 2000 г.

Срок страхования: с 1 октября по 31 декабря 2000 г.
Страховая сумма: 5000 рублей.
Страховой взнос: 30 рублей.
Обладатель «Золотого полиса» имеет право получить денежную премию.

Наш адрес: с. Нам ул. Ст. Платонова 17, тел. 21-5-96
Намский филиал НСК «Росгосстрах-Аргыс»

<p>Күндү убайыт, быраапыт ПРОТОПОВ Егор Игнатьевич соһумардык өлбүтүнэн кэргэнигэр Фаина Исаевнага, кыһыгар Радага диринг кутурбаммытын тириэрдэбит. Аймахтара Протоповтар</p>	<p>Биригэ үөрэммит убаастыыр табаарыспыт ПРОТОПОВ Егор Игнатьевич соһумардык өлбүтүнэн кэргэнигэр Протопова Фаина Исаевнага, кыһыгар Радага, аймах-билэ дьонугар диринг кутурбаммытын тириэрдэбит. 1973 сыллаах выпускниктар</p>
<p>Выражаем глубокое соболезнование родным и близким в связи с трагической гибелью водителя такси ПРОТОПОВА Егора Игнатьевича. Коллектив МУП «Автовокзал»</p>	<p>Истинник саньыр киһибитигэр Фаина Исаевнага, кыһыгар Радакага тапталлаах кэргэнэ, аҕата, баллыстарыгар, бырааттарыгар баар-суох тирэх киһилэрэ, күндү күлүттэрэ ПРОТОПОВ Егор Игнатьевич соһумардык күн сириттэн сүппүтүгэр диринг кутурбаммытын тириэрдэбит. Үлэ суукүтүн тэңгэ үлэстэбит, хараастабыт. Кытаан тулуйуң, олох салғанар. Людмила, Лев, Илья Павловтар</p>
<p>Биригэ үөрэнэр доборбутугар Радага, киһи ийэтигэр Фаина Исаевнага талпыыр аҕалара ПРОТОПОВ Егор Игнатьевич күн сириттэн хомолтолохтук туора-абытынан диринг кутурбаммытын биллэрэбит. 6 «б» кылаас үөрэнээччилэрэ уонна сал. Любовь Ионовна, төрөппүттэр</p>	

РЕДАКТОРЫ СОЛБ. Г. К. ЗВЕРСТОВ
ОТДЕЛЛАР: информация, сурук, төрүт культура, иллюстрация уонна реклама (секретариат) — 21496; бухгалтерия — 21332; факс — 21332; «НАМ» ТРК — 21632; редакционной издательской система — 21141

Тэрийэн таһаарааччылар: СР Правительствота, Нам улууһун дьаһалтата, редакция коллектива. Маассабай информация средстволарын туһунан РФ Сокуоннарын туһунан хонтуруоллуур уонна регистрациялыыр РФ бэчээкэ Госкомитетин СР региональной управлениетыгар регистрацияламмыт нүөмүр — А 0085.

Сурукка ааккытын-суолугутун, үлэҕитин, дьизит аадырыһын чопчу ыйын.
Автор этэрэ хаһыат санаатыннын мэлдьи биир буолбат.

“ЭНСИЭЛИ” - Нам улууһун хаһыата.
678380, Саха Республикага, Нам с., Октябрьскай ул. 1.
E-mail: editor62@sakha.ru

Талылына уонна тангылына “Эгсиэли” хаһыат редакционнай-издательской систематыгар.

Хаһыат Дьокуускайга «Сахаполиграфиздат» НИПК бэчээттэннэ. Орджоникидзе ул. 38. Формата А3. Кээмэйэ 1,0 бэчээт. лис. Индекс — 54889. Тиража — 2116 Бэчээкэ илии баттанна — 12:00 ч. 4. 09. 2000 Сахааһын №-рэ — 101